

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI / 324

İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri

Kutlu Doğum Sempozyumu - 2001

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	97581
Tas. No:	297-92 KUT.D

ANKARA
2003

DİN ,VAHİY VE PEYGAMBERLİK İŞİĞINDA HADİS VE SÜNNETİN MAHİYETİ

Prof .Dr . Selahattin Polat

Başlıktaki "mahiyet" kelimesi objektivist ve pozitivist bir anlayışı çağrıştırmasına rağmen, bu panelin organizatörleri tarafından belirlendiği için tarafımdan başlığa müdahale edilmemiştir. Ama baştan şunu hemen belirtelim ki, bu tebliğde sünnetin mahiyetini ortaya koyma gibi objektivist bir tavır içinde olmayacağız. Bu tebliğimizde sadece sünnet anlayışları sorgulanacak ve kendi sünnet anlayışımızın ana çizgileri sunulmaya çalışılacaktır.

Tarih boyunca ve günümüzde sünnetin neliği üzerinde yapılan tartışmalarda genellikle sünnetin mahiyetini tayin etmenin mümkün olup olmadığı hususunun göz ardı edildiğini, tartışmaların sünnet anlayışlarının sübjektifliğinin pek farkında olunmadan yapıldığını müşahede etmekteyiz. Bu gün artık bilim camiasının - özellikle de insan bilimlerinde - harcıalem bir paradigma olarak kabul ettiği, öznenin sübjektifliğinin, ülkemiz din bilimcilerince yeterince ele alınmayışı çok dikkat çekicidir. Bunun sebepleri üzerinde durmak bu tebliğin konusu dışındadır. Biz sadece sünnet kavramının sübjektif yönleri ile bu kavramın bireysel ve toplumsal plandaki oluşumu üzerinde durmak istiyoruz.

Dini bilginin entelektüel ve avami boyutu

Müslümanlar herhangi bir soruna çözüm aradıklarında tabii olarak bu konuda dinin hükmü nedir diye sormaktadırlar. Sünnet söz konusu olduğunda da sünnetin dindeki yeri ve dini dayanakları nedir sorusunu sormalarından daha tabii bir şey olamaz. Dîni bilgi doğuştan gelmediğine ve herkesin bilgisi aynı seviyede olmadığına göre, bir konuda dinin hükmünün ne olduğunun belirlenmesinde hangi bilgi düzeyi yeterli olacak ve bu yeterliliğe kim karar verecektir. Bu sadece bilimsel değil, toplumsal, kültürel, siyasî, ekonomik boyutları da olan bir sorundur. Tabii ki her dindar dinini elinden geldiğince öğrenecektir. Bu konudaki çabaları son derece takdire şayandır. Bu konudaki çabalara kimsenin karşı çıkması düşünülemez. Ama bu, dinin entelektüel boyutunun göz ardı edilmesine yol açmamalıdır. Dinin entelektüel boyutu her dindarın girebileceği bir alan değildir. Her toplumun kendi içinde geliştir-

diği kriter ve geleneklere göre tespit edilen bir ehliyeti gerektirir. Bu gerçeğe rağ-
men birtakım populist söylemlerle dini bilgi avamileşmekte, din, her önüne gelenin
zerinde ahkam kestiği bir alan haline gelmektedir. Çoğu iyi niyetli ve İnsanları din-
lerini öğrenmeye teşvik amaçlı ; din her inananını ilgilendiren hayatı bir konudur,uz-
manların tekelinde değildir, herkes dinini en iyi şekliyle öğrenmelidir, İslmda dini
otorite ve ruhbanlık yoktur, Kur"an apaçık bir kitaptır, Kur'an bize yeter,Herkes di-
nini Kur"andan öğrensin gibi söylemler dini bilgi seviyesinin yükselmesi yerine, pa-
radoksal olarak dini bilginin hafife alınmasına yol açmaktadır.

Din anlayışı ile sünnet anlayışı ilişkisi

Din anlayışının oluşumunda sadece dini metinler değil dini gelenekler ve kültür
de önemli ölçüde belirleyicidir. Ayrıca dini metinler dini gelenek ve kültür doğrultu-
sunda anlamlandırılır ve yorumlanır. Müslüman, ne kadar formel eğitim almış olur-
sa olsun, ya da ne kadar akademik tavır içerisinde olursa olsun yine de içinde ya-
şadığı zamanın ve zeminin şekillendirdiği bir din anlayışına sahiptir. İşte bu anlayış
farklılıklarından dolaydır ki, din konusundaki tartışmalar ister akademik ister popu-
ler düzeyde yapılınsın, bu farklılık yüzünden çıkmaza sürüklenmektedir. Tarafların
bahsettiğimiz açıdan sbjektivitelerinin farkında olmaları tartışmaların sağlıklı yapı-
labilmesi açısından çok önemlidir. Ancak bu durumda tartışmalar karşılıklı anla-
yış,diyalog ve beraberce yol alma şekline dönüşebilir. Bu sadece tartışmanın şekli
açısından değil içeriği açısından da önemlidir. Yani biz sadece adabına uygun tar-
tışmalar yapabilmek için değil, tartışmanın gerçek amacına, fikir alışverişine, zihin-
lerimizi birbirimize açabilme ve karşılıklı olarak fikirlerimiz test etme amacına ulaşa-
bilmemiz için de sübjektif yönlerimizin farkında olmalıyız.

Bir dindar, ya bir dinin yaşandığı bir ortam içine doğar ve dinî anlam dünyası ora-
da şekillenir, ya da dinini değiştirir ve yeni dinin anlam ortamına girer. Her iki du-
rumda da dinin bireysel yönü kadar toplumsal yönü de önemlidir. Kişinin dinî zihni-
yeti, içinde yaşadığı kültürün ve dünya görüşünün anlam erevesi içerisinde şekil-
lenir. İnsanların zihinlerindeki anlam fotoğrafları ve anlam şemalarının örgüsü,
mantığı birbirinden farklıdır. Aynı kültürde ve ortamda doğmak,yetişmek ve yaşa-
mak ancak bu fotoğraf ve şemaların ana hatlarında benzerlikler sağlayabilir. Detay-
lar insanların sayısınca farklıdır. İnsan her yeni algıladığı şeyi zihnindeki büyük an-
lam resminin veya şemasının mantığı içinde algılar ve kavrar. Dinî kavramlar da
zihindeki bu büyük anlam şeması veya fotoğrafı içerisinde bir sistem bütünlüğünde
şekillenir. İnsan farkında olsun olmasın, anlam dünyasının bir mantığı,bir sistemi
vardır. İnsanın zihnindeki şemaya yerleştirdiği her yeni şeyle bu şema değişir .Aynı
zamanda bu şemaya dahil olan her şey, şemanın mantığına ve örgüsüne uyacak
şekilde değiştirilerek alınır. Bu, dış dünya algısının bir ölçüde de olsa değiştiği an-
lamına gelir. Başka bir ifade ile söylersek algı ve anlama, dış dünyanın ayen zihne
yansımaları değil,dış dünya ile zihindeki şemanın karşılıklı diyalojik ilişkisi sürecinde
oluşan bir olaydır. Konuyu din anlayışı bağlamında ele alırsak, insan ister içinde ya-

şadığı kültür ve toplumun etkisiyle, ister eğitim yoluyla, ister dini kaynaklara başvurma yoluyla olsun elde ettiği her veri, bir yandan onun dini anlam şeması içerisinde anlam kazanırken, bir yandan da anlam şemasını şekillendirmektedir.

Bir müslümanın din telakkisi ile sünnet telakkisi arasında karşılıklı ve birbirlerini belirleyen bir ilişki vardır. Her şeyden önce dinin sınırlarının yani din ile dindışının tayini problemi gelir. Bilindiği gibi bir uçta dini sadece itikadiyat yani inanç esasları ile sınırlayan bir görüş diğer uçta ise dini alabildiğince genişleterek hayatın her alanına yayan bir görüş ve bu iki u arasındaki yelpazede değişik yerler tutan görüşler mevcuttur. Siz dinin sınırları konusunda hangi görüşe sahipseniz, sizin sünnet saydığınız şeyler de o sınırlar içinde olacaktır. Bu, o sınırlar dışında bıraktığınız konulardaki peygamberin davranışlarını sünnetten saymayacağınız anlamına gelir. Bu gün ne sünnettir, ne değildir konusundaki tartışmaların odak noktalarından birisi budur. Sakal, kıyafet, Tıbbu'n-nebi gibi konulardaki tartışmalar bunun en tipik ve populer örneklerindedir. Akademik platformdaki örnekleri ise Hz. Peygamberin tasarruflarının taksimatı hususundaki tartışmalardır. şatıb tarafından yapılan Zaruriyat, hciyat ve tahsiniyat ayırımındaki sınırların tayini de yine bu konuya örnek olarak verilebilir.

İkinci önemli problem dini kuralların belirlenmesinde insanın rolünün sınırları ile ilgilidir. Başka bir ifade ile söylersek ictihad kavramının anlamı ve sınırlarının belirlenmesidir. İslam literatürde bunun en tipik örneklerinden birisi zahirilerle diğer mezheplerin görüş ayrılıkları, diğer maslahat konusunda Tfi ve diğer fukaha arasındaki tartışmalardır.

Bunlara karşın sünnet anlayışı da din anlayışını etkiler ve belirler. Çünkü en azından bir şey snnetse dine dahildir, değilse dinden değildir. Bundan da öte sünnet dinin pratikteki tezahürü ise, sünnet anlayışı din çerçevesinin iini dolduruyor demektir. Dini nasların yorumlanıp pratiğe aktarılmasında, yani dini geleneğin oluşumunda Hz. Peygamber dönemi pratiğinin büyük etkisi olmuştur. Geleneğe karşı çıkanlar dahi bu etkiden kurtulamazlar.

Peygamberlik ve vahiy anlayışlarının sünnet anlayışıyla ilişkisi

Peygamberlik anlayışında en temel sorun Hz. Peygamberinin misyonunun ne olduğudur. Bir uçta Peygamberi sadece bir mesaj taşıyıcı postacı gibi görüp, ona Kur'an dışında hüküm koyma yetkisi tanımayanlar ki, bunlara göre Kur'an dışında sünnet diye ayrı bir dini kaynak yoktur. Peygamberin ve o gnki İslâm toplumunun pratikleri kur'anın uygulamasıdır, hayata aktarılmasıdır. Bundan sünnet diye ayrı bir kategori çıkarmak doğru değildir. Karşı uçta Hz. Peygamber'in Kur'an dışında hükümler koyabileceğini, bağlayıcılık açısından Peygamberin hükümleriyle Kur'an hükümleri arasında fark olmadığını savunanlar yer alır. Kişinin bu yelpaze üzerindeki yeri onun sünnet anlayışını belirleyicidir. Birinci görüşe göre Peygamberin sünneti

Kur'an'dan ibarettir. İkinci görüşe göre Sünnet Kur'anla ilişkili, Kur'an şemsiyesi altında ama müstakil ve Kur'andan ayrı dini bir kaynaktır. Peygambere itaatin anlamı, onun beyan görevinin ne anlama geldiği, ona verilen hikmetin ne olduğu, onun örnek oluşunun niteliği üzerindeki tartışmalarda ileri sürülen farklı görüşler peygamberin misyonu bağlamında ortaya çıkmaktadır.

Peygamberlik anlayışıyla ilgili diğer bir temel ayrılık noktası da peygambere kutsallık atfedilip atfedilmeyeceğidir. Peygamberi olağanüstülükler halesi ile kuşatılmış bir varlık olarak görenlerle, sadece vahiy alma yönüyle diğer insanlardan ayrılan mükemmel ve örnek bir insan olarak görenler arasındaki farkın sünnet anlayışını ne ölçüde etkileyeceğini takdir etmek zor olmasa gerektir.

Üçüncü önemli problem vahiy anlayışıdır. Burada da bir uçta peygamberin vahiy olarak sadece Kur'anı aldığı, Kur'anın inmesi dışında Allah'la vahiy ilişkisi olmadığını, karşı uçta Kur'an dışında da vahye muhatap olduğunu savunanlar yer alır. Başka bir ifade ile söylersek birinci görüşü benimseyenler vahiy bir bilgilendirme olarak görürken, ikinci gruptakiler vahiy bir formasyon, mertebe, Allah'la sürekli ilişki, kozmik bir varoluş tarzı olarak telakki etmektedirler. Bu ikinci görüşü benimseyenler arasında sufiler ve bazı İslâm filozofları vardır. Birinci görüşü benimseyenlere göre Peygamber vahiy almadığı durumlarda diğer insanlardan farksızdır, ikinci görüştekilere göre Peygamberin Allahla ilişkisi sürekli. Sadece Kur'an vahiy, Kur'an dışı vahiylerden nitelik bakımından farklıdır. Yine müslümanın bu görüşler yelpazesindeki yeri onun sünnet anlayışını belirleyecektir. Aslı Kur'anda bulunmayan hadislerin sıhhati, hadislerin Kur'ana arzı, hadislerin vahiy mahsulu olup olmadığı, kutsi hadisler, vahy-i metluv ve gayr-i metluv ayırımı gibi tartışma konuları bu problemin uzantısıdır.

Diğer taraftan farklı sünnet telakkileri de farklı peygamber ve vahiy anlayışlarına götürmektedir.

Peygamber ve sünnet tasavvurlarının karşılıklı ilişkisine dair tipik bir örnek olarak her ikisi de sünnete çok önem verdiklerini beyan eden sufilerle vehhabilerin peygamber ve sünnet tasavvurlarını verebiliriz. Bu konuda aralarında oldukça büyük fark vardır.

Sünnetin oluşum tarihi perspektifinden sünnetin mahiyetine bakış

Hz. Peygamberin sünnetini hadis kitaplarında arama eğilimi, sünnetin tarihi boyutunun ve yaşanan bir gelenek oluşu yönünün gözden kaçmasına yol açmaktadır.

Kavramlar tarihsel süreçlerin ürünüdür. Bu gün kullandığımız bir kavramın tahlil edilmesinde o kavramın tarihi süreç içerisindeki serüvenini bilmemiz zorunludur. Bir kavram tarihi süreç içerisinde ne kadar büyük değişikliğe uğramış olursa olsun yine de tarihi kökleri ile ve içinde varlığını sürdürdüğü kültürlerle çok sıkı bağlantısı vardır. Sünnet kavramı da aynı durumdadır.

Bu yüzden biz, sünnetin mahiyetinin ve sünnetle ilgili diğer tartışmaların tarihi perspektif ve bilinç donanımıyla yapılmasını savunmakta ve vurgulamaya çalışmaktayız.

Sünnet kavramının İslâm öncesi Araplarda en genel ifadesiyle gelenek anlamına kullanıldığı malumdur. Arapların, çok önem verdikleri geleneklerine ters düştüğü gerekçesiyle İslâma karşı tavır almaları karşısında, Kur'an-ı Kerim değişik ayetlerinde geleneklerinin sorgulanması istenmektedir. Şu halde eski geleneğin yerine yeni bir gelenek inşası söz konusudur. Bu yeni gelenek nasıl oluşmuştur? Sosyolojik olarak bakarsak yeni bir geleneğin oluşumu toplumsal değişim demektir. Toplumsal değişimin karmaşık süreçlerin sonucu olduğu ehlince bilinmektedir. Bu süreçlerin nasıl işlediği ve bunun etrafında cereyan eden tartışmalar devasa sosyoloji literatürünü doğurmuştur ve tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. İslâmın ilk yıllarında yeni bir geleneğin oluşum sürecini ve dinamiğini incelemek bu çalışmanın sınırlarını aşar. Biz sadece sünnetin mahiyetini tartışırken göz önünde bulundurmamız gereken bazı temel noktalara işaret etmekle yetineceğiz.

Her şeyden önce âyet ve hadislerde geçen sünnet teriminin bu dönemin Arap toplumunun özellikleri bilinerek değerlendirilmesi gerekir. O günkü Arap toplumu bir çok açıdan modern toplumlardan farklıydı. Tarih bilincinin eksikliği çok zaman tarihe ancak bugünün zihniyetiyle bakıldığı farkında olunmasını engelliyor. İslamiyetin Arap toplumunda meydana getirdiği değişimin serüveni, o döneme referansta bulunanların çoğu tarafından sanki Arap toplumu modern bir toplum imiş gibi değerlendirilmektedir. Her şeyden önce Arap toplumu yazılı kültür toplumu değil, sözlü kültür toplumdur. Sözlü bir kültürde iletişim, eğitim, değişim kısaca günlük hayatın bütün faaliyetleri yazıya değil söze dayanır. Bu toplumlarda yazı son derece tali bir unsurdur. Yazılı kültürlerde metinler esasken, sözlü kültürlerde söz ve sözün sahibi insan esastır. Hz. Peygamber hayattayken müslümanların elinde yazılı metinler halinde dolaşan bir Kur'an değil, ezberlenen, ibadet esnasında okunan ve ağırlıklı olarak şifahi olarak tedavül eden bir kur'an söz konusuydu. Hz. Peygamber koruma amaçlı Kur'anı yazdırıyor, az sayıda yazı bilen sahabenin de hepsi değil çok azı özel şahsi nüshalar halinde Kur'anı yazıyorlardı. Kur'an yazdığı şeklinde bize bilgi intikal eden sahabe sayısı çok azdır. Sahabe döneminde hadis yazımı da yaygın değildi. Hem yaygın bir Kur'an ve hadis yazmaya uygun gelenek ve altyapı yoktu, hem de buna fazla ihtiyaç hissedilmiyordu. Çünkü sözlü kültürün hakim olduğu bir toplumda insanların bir gün gelir ileride lazım olur diye birtakım şeyleri kaydetme endişesine düşmelerini bekleyemeyiz. Kur'anı peygamber yazdırıyor, hadisler için böyle bir şeye gerek görmüyordu. Zaten ihtiyaç hissedilse yazdırırdı. O gün için Kur'anın yanında yeni bir metin ortaya çıkarmak bir çok sorunlara yol açardı. Peygamberin temel endişesi de metinler ortaya koymak, bugünkü anlamıyla bir nevi yayın faaliyetinde bulunmak değil; İslâmın yaşandığı bir toplum oluşturmaktır. Bütün Peygamberlerin de temel amacı öncelikle tarihe metinler bırakmak değil, görevlendirildikleri toplumlarda yeni bir gelenek ve hayat tarzı oluşturmaktır. Tarihte

her peygambere kitap verilmeyişi bunun delillerinden birisidir. Hz. Muhammed'in hem son hem evrensel peygamber olması, diğer peygamberlerle asli görev bakımından farklı olmasını gerektirmez. Kur'anı korumaya çaba göstermesi onun bu asli görevini göz ardı etmemize yol açmamalıdır. Kur'anın korunmuş olması çok önemli bir olgudur ama Kur'an, İslâmı yaşayan bir ümmet olmadan nasıl korunacaktı. Kur'anın korunması da Hz. Peygamberin sadece sağlığında yazdırmasıyla değil, yetiştirdiği sahabenin ve sonraki müslümanların tarih içinde varlıklarını sürdürbilmeleriyle mümkün olabilmiştir. Farz edelim ki İslâm ümmeti tarihin bir döneminde tarih sahnesinden çekilseydi acaba Kur'an bu güne bu haliyle gelebilir miydi.

Bir dinin sürekliliğinin ve öğretilerinin yaşamasının ancak müntesiplerinin tavırları ile şekillendiği göz önünde bulundurulursa, geleneğin bir din için ne anlama geldiği çok iyi anlaşılır. Hz. Peygamberin en büyük başarısı oluşturduğu yeni toplum ve yeni gelenektir yani sünnettir. Hz. Peygamberin sağlığında Sünnet-Kur'an ayırımı olmayışı o günkü şartların icabıdır. Bu durumu Hz. Peygamber sağlığında sünnetini yazdırmadı, insanları Kur'ana yöneltti, gibi argümanlarla, Kur'anın bize yeteceğini savunmak, dini geleneği gözardı etmek olur. Hz. Peygamber ve ona inananlar, İnen ayetleri ferdi ve toplumsal planda yaşamaya çalışıyorlardı. Fakat o dönemdeki geleneğin günümüzdekinden en önemli farkı, hem peygamber hem de müslümanların davranışlarının vahiy yoluyla Allah'ın kontrolü, murakabesi ve yönlendirmesi altında oluşuydu. İşte yeni geleneğin yani sünnetin önemi buradan kaynaklanmaktadır. Ama bu günkü dini gelenek değişim öe dönüşümlerine rağmen tarihsel olarak o günkü gelenekten tamamen kopuk değil bir şekilde onun uzantısıdır. Sadet devrindeki gelenek sadece Kur'anın beyanları ile değil, bunun yanında Toplumun lideri olan Peygamberin de irşadı, direktifleri ve yönetimi altında, sahabenin de aktif olduğu ve inisiyatif kullandığı bir ortamda teşekkül ediyordu. Ortada yazılı hadis mecmuaları yoktu çünkü Peygamberin aralarında oluşu böyle bir ihtiyaç hissettirmiyordu. Bizim bu gün sünnet dediğimiz şey onların arasında yaşayan bin önderin rehberliği idi. Sahabe arasında, Kur'an bize yeter, yahut Hz. Peygamberin söyledikleri vahiy mahsulu mü yoksa ictihad mı, Peygamber Kur'an dışında hüküm koyabilir mi gibi bugün tartıştığımız soru ve sorunlara tamamen yabancı idiler. Münferit ve istisnai bazı olaylardan genellemelere gidilerek o dönemde böyle sorunlar olduğunu iddia etmek epistemolojik ve sosyolojik olarak mümkün değildir. Bu tür sorunların İslâm tarihinde ne zaman, nasıl ve hangi şartlar altında ortaya çıktığını göz önünde bulundurarak ele alınması gerekir. Bu soruların cevaplarını Peygamber döneminde aramak, bu günün sorunlarını Peygamber dönemine dayatmak, yahut da o dönemin şartlarını bu döneme taşımaya uğraşmak demektir.

Peki ne oldu da sünnet müslümanlar arasında bir sorun haline geldi. Hz. Peygamberin vefatı her şeyden önce yeri doldurulamaz bir boşluk meydana getirdi. Ne kadar yetenekli olursa olsun hiçbir lider onun karizmasını ve otoritesini taşıyamazdı. Onun birleştiriciliğini ve bütünleştiriciliğini ikame edemezdi. Çünkü vahiy almıyor-

du. Ayrıca müslümanlar, yaptıkları işler karşısında Peygambere indirilen ayetler vasıtasıyla Allah'ın tavrını bilme imkanından mahrum kalmışlardı. Hz. Peygamberin oluşturduğu geleneği yaşatmak ve sürdürmek için Kur'ana ve Hz. Peygamberin uygulamalarına başvurmaları en tabii davranıştı. Fakat bu noktada insanlığın evrensel ve kaçınılmaz bir sorunuyla karşı karşıya olduklarını anladılar. Bu yorum sorundu. Bunu da tartışarak, istişare ederek çözeceklerdi. Peygamberin geleneğinde istişare önemli yer tutuyordu. Karşılaştıkları sorunlar için Kur'ana başvurduklarında farklı yorumlar ortaya çıkıyor, bu durumda Hz. Peygamber'in uygulamalarına da başvurarak bu ihtilafları aşmaya çalışıyorlardı. Sünnet Çok zaman Kur'an yorumunda çıkan ihtilafların bir ölçüde uzlaşma ile neticelenmesine imkan sağlıyordu. Bu gerçek daha ileriki yıllarda "es-Sünne Kâdiye ale'l-Kur'an " diye formüle edilen ve " Sünnet Kur'an yorumlarında belirleyicidir " şeklinde mealen tercüme edebileceğimiz bir argümanı ortaya çıkaracaktı.

Ayrıca birçok yeni sorunun cevabını Kur'anda doğrudan bulamıyorlar bu durumda da haklı olarak acaba sünnette bir çözüm var mı diye bakma ihtiyacı hissediyorlardı. Fakat sünnet, Kur'an gibi ellerinin altında bir metin halinde mevcut değildi. Sahabenin hafızalarında ağırlıklı olarak hatıralar şeklinde idi ve onların çoğu da gittikçe genişleyen İslâm coğrafyasına dağılmakta idiler. Yazılı sünnet kayıtları çok azdı. Fakat en azından Devletin başındaki kişiler çıkan sorunlar karşısında Medine'de Peygamberin uygulamaları hakkında başvurabilecekleri çok miktarda sahabeye ulaşabilme imkanına sahiptiler. Fakat taşradaki yöneticiler o kadar şanslı değillerdi.

Hız. peygamberin sünnetinin sözlü ifadesi olan hadisler sadece günlük problemlerin çözümü için merak kaynağı olmakla kalmıyor, İslâm coğrafyasına dağılan sahabeye Hız. Peygamberle ilgili hatıraları sorulması veya değişik vesilelerle hatıralarını aktarmaları yoluyla bir sonraki nesle tabii olarak intikal ediyordu. Bu konjoktürde de Hız. Peygamber'in sünneti bir yandan sahabe arasında gelenek olarak yaşıyor, diğer yandan Peygamberi görmeyen kişilerin zihinlerinde sünnet hadislerle şekilleniyordu. Her iki grubun sünnet anlayışlarını pratiğe aktarmaları da sünnet geleneğini şekillendiriyordu. Eskiden Hız. Peygamberin karizmasıyla ağırlıklı olarak şekillenen gelenek artık gelenek ile mensupları arasındaki diyalojik ve dialektik bir süreç içinde yeniden üretilerek sürdürülüyordu. Bu durum yorum sorununun daha geniş çapta fark edilmesine ve bunun doğuracağı olumsuz sonuçlar için tedbirler geliştirilmesine yol açtı.

Bu süreç içerisinde toplumsal ve insani dinamiklerle tabii olarak yayılan hadisler, hadis ravilerinin güvenilirliği ve dilden dile dolaşırken değişim geçirmesi, başka bir ifade ile hadislerin sıhhati sorununu ortaya çıkardı. Buna karşı malum isnad sistemi ve hadis tenkidi disiplini geliştirildi. Bu tedbirler üzerinde durmanın yeri burası değildir. Ama kısaca şunu söyleyebiliriz ki, Hız. Peygamberin geleneğinin, hayatın akışı içinde dejenere olmasına karşı alınan tedbirlerin en etkili ve kalıcı olanı, isnad tenkidinin geliştirilmesi ve sünnetin kayda geçirilmesi, teknik ifadeleriyle tenkit, tedvin ve tasniftir.

Buraya kadar söylediklerimiz her İslâmî ilimler uzmanının bildiği harcıalem şeyler olabilir. Fakat sünnetin mahiyeti hakkındaki tartışmalarının, sünnetin tarihi arka planı göz ardı edilmeden yapılması gerektiği şeklindeki kanaatimizin gerekçelerini ortaya koymak için yapılmış zorunlu bir özettir.

Sünnetin otoritesi üzerinde yapılan tartışmalar, burada geniş olarak ele almamıza imkan olmayan tarihi bir süreç içerisinde ortaya çıkmıştır. İslam tarihinin erken dönemlerinden itibaren bilinen prosedürlerle kayda geçirilen hadisler bazı kişileri tatmin etmemiştir. Sünnetin otoritesi hakkında duyulan kaygıların temelinde tarih boyunca ve günümüzde genel olarak sıhhat sorunu yatmaktadır. Yani, hadis tenkidinin objektivist bir epistemolojik kesinlikten uzak oluşu sorunu, hadis malzemesinin toptan göz ardı edilmesiyle çözülmeye çalışılmaktadır. Halbuki felsefesinin, ve beşeri bilimler kuramlarının bu gün geldiği sonuç, insan bilgisinde kesinliğin ne kadar sanal bir ütopya olduğunu ortaya koymaktadır. İnanç kanaat ve kabuller ile bilgi arasındaki sınırların gittikçe kaybolduğu bir dünyada yaşamaktayız. Ama bunun farkında olanlar çok azdır.

Sünnetin mahiyeti ve otoritesi üzerindeki tartışmaların temelinde yatan sıhhat sorunu kadar önemli bir sorun da geleneğin göz ardı edilışıdir. Tarih boyunca ve günümüzde sünnetin mahiyeti üzerinde tartışanlar, artık değiştiremeyecekleri verili olan ve içine doğdukları bir tarihsel süreci ve geleneği tartıştıklarının farkında gibi görünmüyorlar. Mahiyetini tartıştıkları sünnet onların öyle veya böyle zihniyetlerini belirlemiştir. Yaptıkları tartışmalar o geleneğin içinde, onun ürettiği söylem ve kavramlar çerçevesinde ve anlam dünyası içerisinde cereyan etmektedir. Gelenekle girilen her hesaplaşmada gelenek yeniden üretilmektedir. Kur'an bize yeter diyenlerin konuşmaları ve günlük yaşayışları sudan kurtulmak isteyen veya denizin mahiyetini değiştirmek isteyen balık misali garipliklerle doludur. Hadi diyelim ki Kur'anla yetindik, kur'anı anlamamız ve yorumlamamız verili bir gelenek içinde deği midir? En azından aktüel geleneğin paradigmaları içinde Kur'anı yorumlamaktayız. Olsa olsa ait olduğumuz geleneğin farklı versiyonları içerisinde hareket serbestliğimiz ve tercihlerimiz olabilir. O geleneğin şekillenmesinde Kur'an asli faktör olmakla birlikte yegane faktör değildir. Kur'an yorumu ile gelenek arasında da diyalojik ilişki mevcuttur. Kur'an geleneği oluşturduğu gibi, gelenek de kur'an yorumunu etkilemektedir. İnsanoğlu öyle veya böyle bir anlam dünyasının içinde her şeyi anlamlandırır ve yorumlar.

Yeri gelmişken şunu da ifade edelim ki, geçmişe referans yapan herkes, hangi bağlamda referans yapıyorsa o bağlamda geçmişi okuyor yani yorumluyor demektir. Referans objektif bir olgu değildir. Ama bu tarihin hayal olması anlamına da gelmez. Tarih ilmi ile, geçmişe yönelik hayal kurmanın ayrıldığı yer ; verileri tarihi bağlamında değerlendirerek tarih inşa etmekle, hayal ile tarih inşa etmenin ayrıldığı yerdir. Tarihe bu günün dayatmakla, bu günden tarihe baktığının farkında olmak aynı şey değildir. Geleneğe modern dünyanın paradigmalarıyla yöneltlen eleştiriler

verili durumu kriter ve esas almak, günümüz değerlerinin üstün olduğunu savunmak gibi problemleri bir tavrın tezahürüdür. Geleneği değiştirmeye yönelik teşebbüslerin geleneği yeniden ürettiğinin farkında olunmalıdır. Bizim buradaki vurgumuz, tarihe ve geleneğe bugünden baktığımızın, ama onun kadar da tarihin ve geleneğin bu günkü bakış açımızı şekillendirdiğinin farkında olmamız gerektiğindedir. Bunu sadece bilmek yetmez, sürekli bunun bilincinde olmalıyız.

Buradan sünnetin mahiyeti sorununa tekrar dönersek şunu söyleyebiliriz : Sünnetin mahiyetini tartışırken bu gün bizim için sorun olan şeylerin peygamber döneminde sorun olup olmadığına dikkat etmeliyiz. Zorlamalarla, yüzeysel benzerliklerden yola çıkarak o dönemden deliller aramak yerine, her şeyden önce bu günle o günün farklarına odaklanmalıyız. Bu günkü sorunlarımızın bu farklılıklardan kaynaklanıp kaynaklanmadığını araştırmalıyız. Eğer bu günkü sorunlarımız o dönemden farklılıklarımızdan kaynaklanıyorsa, o döneme referansla o sorunlar çözülemez. Ayrıca bu farklılıkları tarihi süreç içerisinde izlemek durumundayız. Bu noktalarda anlaşmadan meselelerimizi sağlıklı bir şekilde tartışamayacağımızı düşünüyorum.

Sünnetin mahiyeti nedir sorusuna cevap ararken bunu, bu günün sorunu olarak cevaplamaya çalışıyoruz. Fakat bu soruya tarihi ve geleneği göz ardı ederek sadece bu güne bakarak cevap bulamayız. Çünkü sünnet kavramı bu gün ortaya çıkmış bir kavram değildir. Onun için tarihe bakmalıyız. Peki tarihe nasıl bakıyoruz. Geleneğin bu gün bizim zihnimizde şekillendirdiği anlam dünyası içinde. Kur'an bu konuda ne diyor diye baktığımızda da, bir yandan Kur'an ayetlerinin tarihsel bağlamına odaklanırken bir yandan da zihnimizdeki anlam dünyası bağlamında Kur'anı yorumladığımızın bilincinde olmalıyız.

Sünnetin mahiyeti tartışmasında şu soruyu da gözardı etmemeliyiz : Hz. Peygamber döneminde Sünnetin mahiyeti nedir diye bir problem var mıydı? Bu konuyu araştırırken Kur'an dışındaki verilerin sıhhat tartışmalarına yol açabileceğini düşünerek, öncelikle Kur'ana bakalım : Kur'anı bir bütün olarak incelediğimizde böyle bir sorunla doğrudan ilgilenmediğini görüyoruz. Kur'andaki, Hz. Peygambere itaati, onu örnek almayı, onun Kur'anı beyan etme görevi olduğunu ve ona hikmet verildiğini ifade eden ayetlere bakarak, Kur'anın Peygamberin sünnetini, bu gün bizim sorun ettiğimiz gibi sorun ettiği sonucunu çıkaramayız. Bu ayetlerin müslümanların Hz. Peygamber karşısındaki durumları ve tavırları ile ilgili olduğu açıktır. Bu tür ayetlerin mevcudiyetinden, doğrudan, Peygamber'in sünnetinin mahiyetinin tartışma konusu edildiği için bu ayetlerin indiği sonucu çıkarılamaz. Nuzul sebeplerinde de bizim bu gün yaptığımız mahiyette tartışmalar üzerine bu ayetlerin indiğine dair kayıtlara rastlanılmamaktadır. En genel anlamıyla bu ayetler Hz. Peygamberin önderliğini ve liderliğini dile getirmektedir.

Hız. Peygamber yaşadığı dönemde bizzat kendisi sünnetin kaynağıydı ve genel olarak sünnet Kur'andan ayrı bir şey diye düşünülüyor, sünnet Kur'anla rekabete

sokulmuyordu.Hz.Peygambere uyma ve itaata dair ayetler onun tartışılmaz otoritesinin kaynağıydı. Ayrıca ayetlerin yorumu da onun sağlığında bu günkü gibi sorun olmuyordu. Çünkü bir yorum problemi ile karşılaştıklarında Ona başvuruyorlardı. Bu gün bizim için sünnet ; onun sünneti hakkında bize aktarılan hadislerin, ait olduğumuz geleneğin zihnimizde oluşturduğu anlam dünyası doğrultusunda yorumlanmasıyla şekillenen bir tasavvurdur. Bu, müşahede ile haberin farkıdır. "Leyse'l -Haber ke'l -lyân : Haber müşahede gibi değildir" Müşahadede de yorumsallık olsa da hi, en azından haberdeki yorumsallıktan farklıdır.

Şu halde sünneti ister din, ister Kur'an, ister peygamberlik, ister başka bir ölçüt ışığında ele alalım bu ölçütün yorumsallığını unutmamak durumundayız. Belki böylece sonu gelmez kısır tartışmalarla enerjimizi tüketmek yerine, kendimizce anlamlı şeylerle meşgul olma şansını yakalayabiliriz.

Peki dinî anlayışlardaki sübjektiflik kaosa yol açmaz mı, kısmen de olsa konsensüs,en azından asgari mutabakatlar mümkün ve gerekli değil midir ? Hemen şunu belirtelim ki insanın sübjektifliği, diğer insanlarla hiçbir müsterek yönü olmadığı anlamına gelmez. Öte yandan sübjektivite insanların uzlaşması ve müsterek noktalarda birleşmelerine engel değildir. Aksine objektivite iddiası ve tek doğruculuk tahakkümü doğurur, gerçek uzlaşmayı değil. Tahakküm ; görünürde, geçici ve zayıf bir düzen aldanişına yol açar. Farklılıkların bilincine yol açan sübjektivite farkındalığı, insanların bir arada olmalarının en temel nedeninin kavranması anlamına gelir. İnsan toplumlarının nasıl doğduğuna dair bütün teorilerin birleştiği nokta, insanların farklı oluşları yüzünden toplum halinde yaşama yolunu seçtikleridir. Farklılık iter,benzerlik çeker gibi sığ bir genelleme, belki de insanları yanıltan en önemli düşüncedir. En azından bu, her şey için ve her durumda geçerli değildir. Kaldı ki farklı bakış açıları,farklı düşünceler her zaman hatadan uzaklaşma şansı sunmaları açısından da önemlidir. Dini hususlar da bunun dışında değildir. Din anlayışında konsensüs ancak dini gelenekler içerisinde mümkündür. Nasıl müsterek bir kültür, toplumun birlik ve beraberliğinin zeminini oluşturuyorsa,dini gelenek ve kültür de aynı işlevi görür. Dinî anlayış farklılıkları bir kültürün içindeki çeşitlilikler mesabesinde dir. Din,dini metinlerin içinde duran bir şey değil,toplumsal bir fenomendir. Bu yüzden de toplumsal dinamikler içerisinde bireyler tarafından içselleştirilir. Dünya tarihine ve İslâm tarihine baktığımızda da, dini konulardaki farklı anlayışların pratikte mezhep ve meşrepler şeklinde gruplaştığını görmekteyiz. Bu gün de böyle olmak durumundadır. Her anlayışın toplumsal alanda yer almasına imkan tanınmalıdır. Geçmişe bakıp, düzen endişesiyle tek dini anlayışın değişik yöntemlerle yaygınlaştırılmaya ve hakim kılınmaya çalışılmasının olumlu ve olumsuz yönlerinin muhasebesi yapıldığında, ne büyük bedellerin ödendiği görülür. Bu bedellerin en ağırı da dini düşüncenin dinamizmini kaybetmesidir. Şu halde bu gün de müslümanlar tarihte olduğu gibi dini anlayışları yönünde toplumsallaşabilmelidirler. Kendisini İslâm dairesinde gören her hangi bir anlayışı yok etmeye veya etkisizleştirmeye çalışmanın yol açabileceği sorunların vebalini iyi düşünmek lazımdır.

Sonuç

Yukarıdaki mülâhazalarımız doğrultusunda “ sünnet anlayışı şöyle olmalıdır” şeklinde bir tavırdan titizlikle kaçındığımızın altını çizerek kendi sünnet anlayışımızın temel parametrelerini şöylece maddeleştirebiliriz:

1-Sünnet; Kur’andan ayrı ve bağımsız, Kur’ana ilave bir şey değil, Hz.Peygamber ve İslâm toplumlarının Kur’andan anlayıp pratiğe aktardıklarıdır. Fakat sünnet bizim zihnimizde ürettiğimiz sanal bir varlık değil gerçek bir varlıktır.Kim ne kadar inkar ederse etsin Hz.Peygamber hayattayken de sonrasında da Peygamberin sünneti diye bir tabir ve kavram vardır ve bu toplumsal bir olguya referansta bulunur. Hatta sünnet İslâm tarihinde öyle itibarlı bir gerçekliktir ki her fraksiyon kendini bir şekilde ona bağlamak istemekte, geniş halk kitleleri bu kavram ile aktüaliteyi meşrulaştırmaktadırlar. Sünnetin toplumsal gerçekliği değil,algılanması ve içselleştirilmesi sübjektiftir.

2-Sünnet dinin inanç,ibadet,muamelat ve ahlak şeklinde ana kategorilere ayrılan bütün boyutlarını kapsar.

3-Sünnetin kaynağı sadece hadis kitapları değildir. En başta gelen kaynak Kur’andır. Bunlardan sonra İslâm kültürünün miras bıraktığı her türlü kayıt eleştiriye tabi tutulmak kaydıyla sünnetin Kaynağıdır. Fakat kitaplardakiler bizzat sünnet değil, sünnetin kayıtlarıdır. Bizim için sünnet bizim o kayıtlardan anladıklarımız ve sünnet diye yaptıklarımızdır.

4-Sünnet sadece Hz. Peygamber'in davranışlarından ibaret değildir. Onun etkileri de sünnettir. Başka bir ifade ile söylersek Onun örnekliliği,rehberliği ve stratejileri doğrultusunda diğer müslümanlarda ve İslâm toplumunda tezahür eden davranışlar da sünnettir. Çünkü sünnet kelimesinin etimolojisi sünnetin bireyde kalan bir davranış olmayıp gelenekselleşen bir davranış olmasını gerektirmektedir.Bir fertte kalıp toplumsallaşmayan bir davranışa sünnet denemez.

5-Sünnet Hz. Peygamber ve onun sağlığındaki İslâm toplumu ile sınırlı değil yaşayan ve süregelen bir şeydir. Aksi halde bir nesle münhasır kalıp sonraki nesillere aktarılmayan hayat tarzlarına gelenekselleşmediği için sünnet denemez.

6-Peygamber döneminden sonra,gelenekte, sünnetten sapmalar mümkündür ve vakidir. Fakat bu sünnetin peygamber dönemine hasredilmesini gerektirmez. Eleştiri ve bir hadisteki ifadesiyle sünnetin ihyasını gerektirir.

7-Sünnetin günümüzde pratiğe aktarılmasında geleneğin yok farzedilip, sadece kaynak dini metinlere dönmekle yetinilmesi, o metinlerle aramızdaki köprünün atılması anlamına gelir. Metinleri günümüzde pratiğe aktarırken, tarih boyunca nasıl aktarıldığının göz ardı edilmeleri, tarihsel bağlamlarından koparılmalari durumunda herkesin işine gelen anlamı çıkardığı yorum kaosa yol açar. Ayrıca gelenekten ne

kadar kurtulmaya çalışırsak çalışalım kurtulamayız. Çünkü insanlar tarih ve gelenek içinde varolurlar. Metinlerin yorumu öyle veya böyle gelenek doğrultusundadır. Gelenek eleştirilince veya değiştirilince yok edilmez yeniden üretilir.

8-Din,peygamber,vahiy ve sünnet anlayışları birbirleriyle karşılıklı ve sıkı bir ilişki içindedirler .Bu yüzden sünnet anlayışları değişebilir.Sağlıklı olan bu anlayışların bir bütünlük ve tutarlılık içinde teşekkül etmesidir.

9- Sünnet anlayışları, müslümanların farklı İslâmî geleneklere mensup olmaları veya dini zihniyetleri ile zihinlerindeki anlam şemaları farklılığı yüzünden farklıdır ve sübjektiftir.Objektifliğin aranabileceği yer gelenektir. Sünnet anlayışlarındaki konsensüs ve mutabakat yaşayan dini gelenekler sayesinde mümkündür.

10- Farklı din ve sünnet anlayışları kendilerini İslâm dairesinde görmeleri kaydıyla müsamaha görmeli ama eleştiriye de açık olmalıdırlar. Bu, İslâm düşüncesinin dinamizmi için kaçınılmazdır. Farklı anlayışlara müsamaha, ehil olan olmayan her önüne gelenin din konusunda ahkam kesebileceği anlamına gelmez, entelektüel düzeyde dini bilgi ve tefekkür gerektirir. Dini birikimi bu düzeyde olmayanlar bu kişilere tabi olmak durumundadır. Başka bir ifade ile söylersek tarihte olduğu gibi günümüzde de dini mezhep ve meşrepler ve bunların öncüleri ve mensupları olacaktır. Bunlar tarihtekilerin devamı veya değişime uğramışları olabileceği gibi, yenileri de olabilecektir. Bunların meşruiyet kazanmaları,burada ele alamayacağımız dinamiklerin ve süreçlerin oluşumuna bağlıdır.